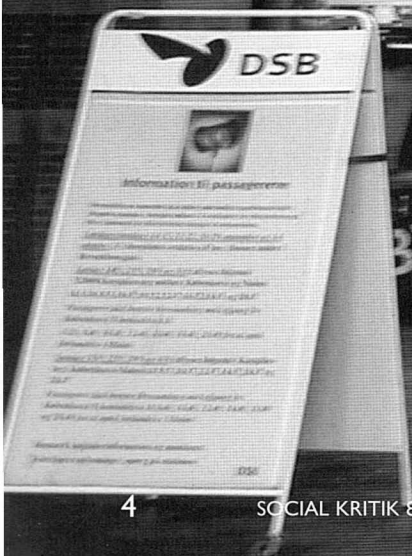

HVAD ER GODT SOCIALT ARBEJDE ?

Formålet med denne artikel er at redegøre for vores arbejde med at udvikle en normativ teori, der kan fungere som en kritisk standard for praktisk socialt arbejde – eller positivt formuleret: være en normativ referensramme for et godt socialt arbejde, der understøtter menneskelig opblomstring. Herved forstår vi et socialt arbejde, der styrker borgerens muligheder for at forfølge sin egen vision om det gode liv.

Vi betragter centrale dele af socialretten som en beskyttelse af borgerens etiske autonomi i mødet med den sociale institution.

Vi ser imidlertid i det sociale arbejde en tendens til, at instrumentelle tilgange koloniserer etiske og retlige hensyn til skade for den enkelte borger. Den kritiske normative teori søger at afbalance-

Af Peter Højlund & Søren Juul

Fotos:
Susanne Whitta-Jørgensen

re instrumentelle, ofte økonomiske hensyn med social retfærdighed og gensidig anerkendelse.

Vi er især inspirerede af den nyeste udvikling indenfor Frankfurterskolens kritiske teori (Habermas, Honneth og Forst), og med udgangspunkt i deres arbejder diskuterer vi i artiklen det menneske- og samfundssyn, som et nutidigt anerkendelsesbegreb efter vores opfattelse må bygge på. I første del af artiklen fremlægger vi anerkendelsestanken, som udtrykker det menneske- og samfundssyn som vi bygger den kritiske normative teori på. Senere i artiklen analyserer vi udviklingstendenser i det sociale arbejde og søger, med afsæt i velkendte dømmekraftsteorier og i Honneths og Forsts arbejder, at udvikle en dømmekraft, som specielt retter sig mod det sociale arbejde. Vi fokuserer i særdeleshed på de sociale myndigheders anerkendelse af borgerne som etiske og juridiske personer.

Vi underbygger en tese om, at den omfattende modernisering af den offentlige sektor i nyeste tid har ført til, at politiske og økonomiske teoridannelser og reguleringsformer har koloniseret etikken og juraen i de sociale institutioner. Denne udvikling har ført til, at jura og etik ikke udgør en tilstrækkelig modmagt over for dominerende instrumentelle tankegange. Selve lovgivningen indeholder ganske vist mange bestemmelser, der har til formål at beskytte borgernes etiske autonomi. Talrige undersøgelser dokumenterer imidlertid, at loven ikke implementeres i de udførende led.

Anerkendelse er i stigende grad blevet et kernebegreb i samfundsvidenskabelige diskurser vedrørende differentiering og social integration, legitimitet og social retfærdighed og menneskets identitetsdannelse gennem vellykkede socialiseringsprocesser. Det er en udbredt opfattelse, at stabiliteten og legitimiteten i vestlige demokratiske samfund bygger på en særlig form for gensidig anerkendelse mellem borgerne. Vi betragter anerkendelsestanken som en nødvendig socialfilosofisk forudsætning for, at socialt arbejde kan understøtte menneskelig opblomstring. Anerkendelse og kamp om anerkendelse er beslægtede begreber, som angår eksistentielle, personlige, institutionelle og samfundsmæssige forhold. Der er tale om de sociale bånd, som betinger en overensstemmelse mellem det individuelle og det almene. Det er først gennem gensidig anerkendelse, at rettigheder, pligter og medborgerskab kan fastholde det individuelle som en del af et større fællesskab.

Anerkendelsestankens udgangspunkt hos Hegel

Idehistorisk spiller Hegel en central rolle. Hans projekt går i høj grad ud på at tilføre samfundsfilosofien den tabte historiske og etiske dimension. Han låner fra Hobbess forestillingen om alles kamp mod alle. Der er imidlertid ifølge Hegel tale om en anden kamp end den, som Hobbess taler om, nemlig en anerkendelseskamp. Tanken hos Hegel er, at fuldkommen menneskelig

opblomstring er afhængig af veletablerede etiske relationer, særligt kærlighed, ret og etisk liv (Sittlichkeit). Sådanne relationer kan kun etableres igennem en konfliktfyldt proces, som Hegel betegner anerkendelseskamp.

Hos Hegel kan anerkendelsestanken samtidig ses som en videreførelse, kritik og revision af Kants etisk-praktiske filosofi om agtelse og om den enkelte persons værdighed, myndighed og status som juridisk person. Hegel adskiller sig imidlertid fra Kant ved at forbinde mennesket med samfundet og det sociale, altså med en historisk social kontekst. Mennesket er netop et menneske i forhold til andre mennesker i konkrete sociale sammenhænge. Relationen mellem mennesker, der gør det klart for hinanden, at de opfatter hinanden som menneskelige væsner, kalder Hegel for anerkendelse. Den grundlæggende forskel i forhold til tidligere politisk filosofi – fx Hobbess og Kant – er, at Hegel ikke opfatter mennesket som et atomiseret individ omgivet af et tilfældigt socialt rum, men derimod som en enhed af socialitet og individualitet. Hegel hævder således, at det enkelte individs bevidsthed om sig selv kræver et forhold til andre selvbevidsthe-

der, hvorved selvbevidstheden bliver en slags kollektivt fænomen. Mennesket må således erfare noget sammen med andre mennesker for at udvikle sig socialt.

Forskellen på en natur- og en retstilstand bygger ifølge Hegel på anerkendelsestanken. Den andens anerkendelse er det grundlæggende element i etikken og etablerer retten via den socialitet, der følger heraf. Ret er således kun ret, hvis den er anerkendt som ret (Wind, 1998:12f). I et ureguleret felt vil risikoen for at parterne bliver slået ihjel være tilstede, og den enkeltes erkendelse af dette vil medføre den refleksion, at den ene kun virkelig kan hævde sig selv, hvis han eller hun er anerkendt af den anden (og omvendt). En gensidig anerkendelse vokser frem og danner personer, som er sig bevidste, at de er lige så meget et 'jeg', som modparten er det. Her er tale om en formidling mellem alment og individuelt.

Anerkendelsestanken hos Honneth

Axel Honneth søger af reformulere Hegels anerkendelsesteori i en senmoderne kontekst. En normativ samfundsteori må ifølge Honneth være abstrakt nok til at imødegå mistroen om kun at repræsentere partikulære fortolkninger af det gode liv, og den må være mere konkret end kantianske henvisninger til menneskers individuelle autonomi. Honneth viderefører Hegels tanke om, at samfundsfilosofien må bygge på et historisk og etisk perspektiv. Han overtager fra Hegel den idé, at menneskers vellykkede identitetsdannelse er betinget af gensidig anerkendelse, og han konstruerer med sin anerkendelsesteori et begreb om det gode liv. Den gensidige anerkendelse betyder, at individet finder sig selv og sin frihed gennem den anden eller de andre. Det er en gensidig sætten hinanden fri, således at begge parter bekræftes som selvstændige og ligeberettigede. Dette krav om gensidighed betyder, at et ensidigt anerkendelsesforhold er et anerkendelsesforhold, der mislykkes.

Udgangspunktet for Honneth er den tidlige Hegel og dennes grundantagelse om, at menneskets identitet er afhængig af

gensidige anerkendelsesrelationer i 1) familie- og kærlighedslivet, 2) samfundets retlige institutioner og 3) de etiske fællesskaber, som den enkelte indgår i. Sådanne anerkendelsesrelationer skabes gennem en konfliktfyldt udviklingsproces, som Honneth (og Hegel) betegner som anerkendelseskampe. Et menneskes selvtillid, selvrespekt og oplevelse af selvværd konstitueres ifølge Honneth gennem disse forskellige former for anerkendelse, der modsvares af tre former for disrespekt: disrespekt for menneskers integritet, tilside-sættelse af deres rettigheder og disrespekt for deres særlige livsform (Honneth, 1996:131ff).

Den første form for anerkendelse beskriver Honneth som de stærke kærligheds-mæssige bindinger mellem få personer (erotik, venskaber, forælder/børn). Disse relationer sammenfattes under begrebet *kærlighed* i bred forstand og bygger på en følelsesmæssig og i høj grad kropsbaseret og kropsforankret anerkendelse. Kærlighedsanerkendelsen åbner for relationen til en positiv mulighed af at udvikle en moralsk-praktisk jeg-identitet. Den anden form for anerkendelse er den *retlige* der fordrer, at alle anerkendes som *juridiske personer*. For at oppebære rettigheder må man kunne optræde som en moralsk tilregnelig person, hvor det ikke er tilstrækkeligt med et retligt værn mod indgriben i borgerens frihedssfære, men der må også være retlige garantier for borgernes chancer for at deltage i offentlige viljedannelsesprocesser. Denne form for anerkendelse er en betingelse for at udvikle *selvagtelse* og derved de egenskaber der kræves for at deltage i forskellige former for socialt arbejde. Den tredje form for anerkendelse er *social værdsættelse*. Den er et barn af det moderne, da den forudsætter forekomsten af en fælles værdihorisont eller et værdifællesskab som udtryk for et samfunds kulturelle selvforståelse. I modsætning til den retlige anerkendelse er der her tale om egenskaber og præstationer som vi ikke deler med andre. Det handler i høj grad om at være åben overfor andre livsformer og understøtte sådanne. Denne form for anerkendelse udgør mulighedsbetingelsen for *selvværdsættelse* som er en

form for et identitetsskabende praktisk selvforhold hos individet.

Det er imidlertid tydeligt, at Honneth ikke ønsker at blive taget til indtægt for Hegels spekulative idealisme (Honneth, 1996:71) og derfor inddrager socialpsykologen George Herbert Meads rolleteori, specielt værket *Mind, Self and Society* fra 1934. Honneth erstatter således den sene Hegels spekulative idealisme med Meads forestilling om den generaliserede anden som konstituerende for det menneskelige selv. Det er også hos Mead, han finder grundlaget for sine refleksioner om disrespekt. Hegels dialektik bliver hermed til en socialpsykologisk dialektik, der bygger på Meads sondring mellem et 'mig', der er indlejret i fællesskabet, og et 'jeg', der er i stand til at forholde sig kritisk til fællesskabet, når det mødes med disrespekt.

Social retfærdighed ifølge Forst

Grundtanken hos Forst er, at mennesket indgår i etiske, retlige, politiske og moralske kontekster, hvor hver kontekst har sine egne normer for legitimering og retfærdiggørelse. Han taler om forskellige begrundelseskontekster. Det retfærdige – og således det normative *bør* – er en afvejning af de forskellige begrundelseskontekster ud fra et samfundsintegrerende perspektiv. Imidlertid forekommer det os noget uklart, hvilket normativt grundlag som denne afvejning skal foretages ud fra. Tilgangen forekommer dog hensigtsmæssig da vi arbejder ud fra den antagelse, at retlige og etiske perspektiver er koloniserede i de sociale institutioner. Mere præcist er Forst optaget af, hvilke normer der legitimerer etiske, retlige, politiske og moralske forhold indenfor et politisk fællesskab og på hvilket grundlag de legitimerende normer kan retfærdiggøres.

Den analytiske strategi som Forst følger er en indgående analyse af diskussionen mellem liberalistiske og kommunitaristiske teoridannelser. Ifølge Forst er det i centeret af denne diskussion vi finder det klassiske problem om moralsk retfærdiggørelse af politisk og social retfærdighed. Forst kritiserer de liberalistiske teorier for

at tillægge menneskets autonomi al for stor betydning. Mennesket er ikke så frit som det fx fremgår af den kantinspirerede kontraktsteori hos Rawls. De kommunitaristiske teoridannelser kritiserer Forst for at gøre mennesket alt for afhængigt af de sociale fællesskaber. Mennesket bliver til en slave af de kontekster det indgår i hos kommunitaristerne, hævder Forst.

De fire normative kontekster hos Forst afspejler den analyse han har foretaget af de liberale og kommunitaristiske teoridannelser. Fra de liberale henter han ideen om etisk pluralisme, dvs. den tanke at borgerne så vidt muligt bør kunne forfølge deres egen idé om et godt liv. Etisk pluralisme er et næsten tomt begreb hos Forst, da han forudsætter at den enkelte borger selv udfylder begrebet med sin egen vision. Der er tale om et liberalistisk præget frihedsbegreb, hvor det antages, at den enkelte borger har en autonomi der gør det muligt at træffe og forfølge egne normative valg. Den etiske autonomi har dog ikke en sådan karakter, at den kan udfolde sig frit i samfundsfællesskabet uden en vis beskyttelse.

Vi skal nu se på, hvorledes anerkendelsesbegrebet og teorien om social retfærdig-

hed kan operationaliseres til en mere konkret normativ teori og analysemodel. Først må vi tegne et billede af det socialpolitiske, socialretlige og sociale landskab som det normative perspektiv skal udfoldes i.

Udviklingstendenser i det sociale arbejde

Praktisk socialt arbejde har i den nyeste tid gennemløbet en udvikling, der har ført til en nedtoning af socialfaglige skøn og lokale prioriteringer til fordel for en mere rationelt funderet, ensartet faglig tilgang. Man taler om styrkelse af retssikkerheden og satser i høj grad på det, man kalder metodevejen. Hertil kommer en almindelig tendens til effektivisering i den offentlige sektor – ofte byggede på moderne managementteorier – som ligeledes påvirker praktisk socialt arbejde. Samlet kan udviklingen beskrives gennem følgende træk:

- centralisering
- instrumentalisering
- managementteoriens stigende indflydelse
- kolonisering af etiske og retlige normstrukturer

I centrum for de to første punkter står forestillingen om neutrale metoder, mens omdrejningspunktet for de to sidste er konkurrence om, hvilke normative systemer der skal gælde i de sociale institutioner.

Centralisering og instrumentalisering

Centraliseringstendensen er ikke entydig. Grundlæggende hviler det sociale arbejde på pluralisme og uddelegeret ansvar. Det kommunale selvstyre er karakteriseret ved en høj grad af selvbestemmelse, og den sociale lovgivning giver et betydeligt spillerum for socialfaglige skøn og lokalpolitiske prioriteringer. En modgående tendens imidlertid i det metodekoncept, der i disse år implementeres i praktisk socialt arbejde gennem en omfattende kursusvirksomhed landet over.

Arbejdsevne metode. Metode til beskrivelse, udvikling og vurdering af arbejdsevnen er navnet på en metodebog, som Socialministeriet udgav i 2001, navnlig til brug for den nye førtidspensionsreform, som trådte i kraft den 1. januar 2003. Formålet er at forbedre borgernes retssikkerhed ud fra en slags social anamnese af borgerens arbejdsevne. I bogen beskrives det således:

”Beskrivelsen af borgerens ressourcer tager udgangspunkt i en ressourceprofil, som er grundstammen i arbejdsevne metoden.

Ressourceprofilen er et redskab, hvormed sagsbehandleren i samarbejde med borgeren kan beskrive borgerens ressourcer.

Ressourceprofilen omfatter 12 elementer, der alle repræsenterer emner i borgerens liv, som kan have relevans i forhold til de krav, der stilles på arbejdsmarkedet.”

(Socialministeriet, 2001 A:15).

Metoder har en længere historisk tradition inden for det sociale arbejde. Det største fagområde i socialrådgiveruddannelserne indtil for ganske nylig *Teori og metode*, hvor grundlaget er de såkaldte ”fælles metodiske principper i socialt arbejde”. Disse principper, der betegnes etik, helhedssyn, kontakt og kommunikation, systematisk tænkning og handling, er udpræget modernistiske. De opfattes som metodiske redskaber, som er tilstrækkelige til, at socialrådgivere kan arbejde konstruktivt med mennesker, som har sociale problemer.

I den meget udbredte lærebog *Social rådgivning og social behandling* skriver forfatterne: ”Det er imidlertid vor erfaring, at socialrådgivere, der behersker de fælles metodiske principper som fundament for deres indsats, har grundforudsætningerne for kvalificeret at kunne påtage sig det sociale arbejde på alle niveauer” (Egelund & Hilgaard, 1997:105). Der er således en tradition for at tænke i mere eller mindre instrumentelle metoder og dermed en særlig forforståelse for den nye arbejdsevne metode, der tænkes anvendt mere generelt i praktisk socialt arbejde. Såvel arbejdsevne metoden som lærebogen hviler på en moderne opfattelse af samfund og viden (den hierarkiske samfundsmodel og viden som noget faktisk). Den igangværende

samfundsmæssige bevægelse fra enhedsstruktur mod stigende fragmentering samt den faldende tiltro til sikker viden har disse metodekoncepter ikke medtænkt. Hertil kommer, at den videnskabsfilosofisk hviler på en naiv realisme – den såkaldte subjekt-objektmodel – der forekommer helt utilstrækkelig, når det drejer sig om levende mennesker og deres liv. Metoderne tilstræber udelukkelse af al subjektiv indflydelse for derved at kunne producere sammenlignelige, reproducerbare data som fx en ressourceprofil. Denne subjekt-objektontologi har ikke blik for, hvorledes identitet dannes gennem anerkendelse, sociale fællesskaber og disrespekt i en virkningshistorisk proces.

Socialarbejderens faglige og etiske ansvarlighed og situationens fortrolighedskundskab fortrænges af troen på neutralitet og mere eller mindre rationelle metoder. Metoderationaliteten kommer på den måde til at spærre for kritisk selvrefleksion i det praktiske arbejde, navnlig hvis socialarbejderen ikke i forvejen har et veludviklet fagligt og personligt beredskab. Selvom man opfatter det således, at man blot følger en metode, har man i praksis frakoblet selvrefleksionen eller handlingsklogskaben, der er en førteoretisk og regeloverskridende bevidsthed, som henter sin næring fra menneskelige fællesskaber, herunder fællesskabet med de borgere, der henvender sig til forvaltningen.

Juræns og etikkens tabshistorie og managementteoriens stigende indflydelse

De to sidste tendenser – managementteoriens stigende indflydelse og koloniseringstenden – går vi noget mere i dybden med, da disse tendenser spiller en central rolle i forbindelse med anerkendelse af dårligt stillede borgere som etiske og juridiske personer. Vi bygger på den tese, at udviklingen indenfor den offentlige sektor har medført en kolonisering af etiske og retlige værdier i det sociale arbejde. Den nyeste historiske udvikling viser, at de klassiske normative styringsmedier i samfundets institutioner – de etiske og de retlige – har tabt autoritet. Dette tab modsvares af en

stigning i autoriteten for økonomiske og instrumentelle tankeformer. Omfattende reformer inden for den offentlige sektor har ændret institutionernes traditionelle etisk-juridiske normstruktur i retning af politisk-økonomisk orienterede ledelsesværktøjer baseret på moderne managementteorier. Op gennem 1990'erne talte man meget om New Public Management, der handlede om nye former for ledelse og markedgørelse. Denne udvikling førte begreber som kontraktstyring, kompetenceudvikling og resultatløns med sig. Senere er en yderligere mangfoldighed kommet til og for tiden foretages reformer og forandringer på mange forskellige niveauer, både planlagt og uplanlagt. Reformen implementeres, fortolkes og omformes hele tiden (Greve, 2001:2).

Der er imidlertid et par yderligere træk, der kendetegner den nyeste udvikling. For det første, at de nye reguleringsformer i den offentlige sektor ikke har noget personbegreb i deres faglige diskurser. Der forekommer ikke en hr. Jensen eller fru Petersen, hvis etiske og juridiske autonomi bør beskyttes, men derimod grupper af mennesker, fx 'de langtidsledige' eller 'personer på overførselsindkomst'. De nye

diskurser er således uden fagligt beredskab i forhold til den enkelte borgers møde med forvaltningen. For det andet hviler de nye styringsidealer på et effektivitets- og omstillingsideal, der er båret af en homo economicus etik, eller med andre ord: den 'sunde' egoisme. Disse nye reguleringsformer er muligvis velegnede til at udvikle effektiviteten i velfærdsproduktionen. Men de er helt uegnede til at sikre væsentlige demokratiske og socialfaglige værdier som fx etisk pluralisme, at borgerne agtes som juridiske personer eller sikres reelle politiske deltagelsesmuligheder.

I en fragmenteret institutionsstruktur er koloniseringen myndighedsspecifik og varierer derfor fra institution til institution. Hermed er grunden lagt til systematisk social uretfærdighed. Borgeren kan håbe på respekt for retten til at forfølge sin egen vision om det gode liv i mødet med den sociale institution, men vil højst sandsynligt blive skuffet. Bl.a. Den Sociale Ankestyrelses praksisundersøgelser fra 2001 viser, at den del af juraen, forvaltningsretten, der skal sikre borgerens muligheder for at agere i sin egen sag – dvs. sikre etisk pluralisme – kun i begrænset omfang efterlevs. Konsekvensen bliver, at borgerens egen vision om det gode liv domineres af instrumentelle styringsmedier.

Etisk autonomi, der muliggør refleksion over identitet og personligt ansvar, er en hjørnesteen i praktisk socialt arbejde og er derfor søgt beskyttet gennem retlig regulering. De etiske og retlige fællesskaber vedrører inklusion og integration i samfundet, mens de økonomiske styringsredskaber i højere grad er rettet mod planlægning og effektivitet. Sidstnævnte styringsredskaber er helt nødvendige elementer i et velordnet samfund. Det fatale er, at de snigende og ureflekteret koloniserer etiske og retlige værdier.

Vi anvender koloniseringsbegrebet på en måde, der er beslægtet med Habermas dvs. som betegnelse for, at instrumentelle reguleringsformer har en tendens til at trænge ind på områder, som burde domineres af retlige og etiske rationaliteter. Vi opfatter etikken og dele af juraen som socialintegrerende medier. Konsekvenser af

koloniseringen er, at relationer som burde være baseret på juridiske rettigheder og pligter, samt anerkendelse af borgeren i stedet bliver reguleret på et upersonligt og fremmedgørende grundlag. Hermed sker en nedbrydning af samfundets ansvarsforhold og legitimeringen af institutionernes handlinger overfor borgerne. Både Honneth og Forst hævder at denne udvikling har betydelig skadevirkning på borgernes sociale identitetsdannelse.

I de senere år har juraen eller 'systemet' fået karakter af et fjendebillede. Der er tale om en udvikling i forlængelse af den antiautoritære bevægelse, som tog fart i sidste del af 1960'erne. I de sociale miljøer talte man om, at man måtte søge at udføre godt socialt arbejde på trods af 'loven', og anvendte betegnelser som 'socialarbejderen som advokat for klienten', hvor den institution, man selv var en del af, var modpart. Ifølge Berg Sørensens empiriske undersøgelse fra 1994 synes socialrådgiverne som helhed at nære et betydeligt ubehag ved deres rolle og det system, de indgår i. De distancerer sig ofte fra 'systemet' og fremstiller sig selv som et 'menneskeligt' bindeled mellem klienten og det ikke-menneskelige system (Eskelinen og Koch, 1997:24). Der er ikke faglig prestige i at dyrke de retlige dele af det sociale arbejde, og ofte opbygges der et u hensigtsmæssigt skel mellem sagsbehandling og socialbehandling, hvor førstnævnte opfattes som en art mindre fint kontorarbejde.

Følgen af juraens stigmatisering har været en glidning i retning af det politiske. Fx skriver Egelund og Hillgaard, at det sociale arbejde er tæt knyttet til socialpolitikken, fordi det er her, "den direkte omsætning til konkrete tjenesteydelser over for borgeren sker" (Egelund & Hillgaard, 1997:129). Det er altså *socialpolitikken* og ikke *socialretten*, der er grundlaget ved tildelelse af konkrete tjenesteydelser ifølge Egelunds og Hillgaards meget udbredte lærebog. Denne pædagogik, der blev understøttet af det sociale arbejdes praksis, har ført til en institutionalisering af kulturværdimønstre, hvor ret og retsændelse er lavt prioriterede værdier.

To yderligere tendenser knytter sig til denne udvikling. For det første ændringen

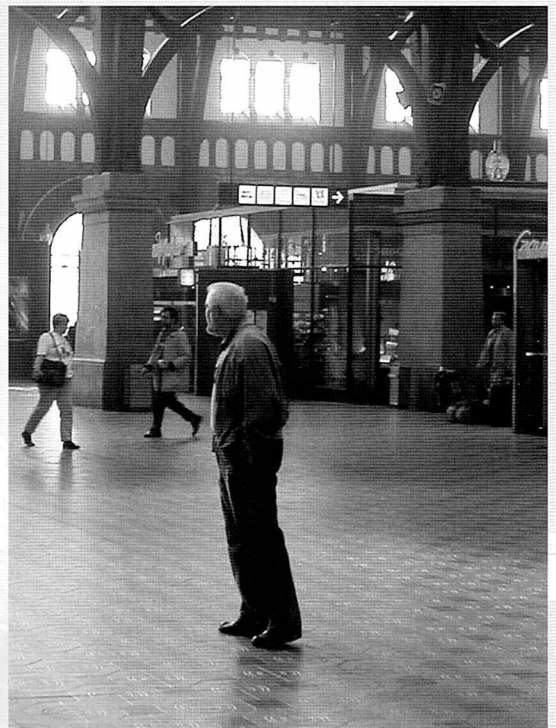
i måden at lave lovgivning på. Grundigt kommissionsarbejde erstattes med hurtigt arbejdende ministerielle udvalg og ultrakorte høringsfrister. Sammenholdt med de hyppige ændringer af den sociale lovgivning, fører dette til uoverskuelighed og faldende interesse for den retlige regulering. Den anden tendens er en tæppebankning af de sociale institutioner med retligt materiale – en art retliggørelse – som ikke fører til det tilsigtede resultat, bl.a. pga. juraens uoverskuelighed, karakter af politisk signalgivning og store mængde. Set under ét har denne udvikling reduceret juraen på det sociale område til hypoteser, som man kan forholde sig til alt efter personlige eller magtmæssige præferencer. Det betyder, at den retlige ramme om den etiske autonomi er stærkt svækket.

Etikken har også ændret karakter i den omtalte periode. Den traditionelle fornuft-baserede pligtetik har på det sociale område ændret sig til en følelsesmæssig terapeutik med en selv i centrum. Ifølge Lipovetsky var ungdomsoprøret i slutningen af 1960'erne agent for en individualisme, der betød, at Kants upersonlige fornuft – altså noget rationelt – blev erstattet med følelser og begær. Selvom 68'erne stod for kollektive og solidariske livsholdninger, blev følgen uansvarlighed og selvcentrerethed, eller med andre ord: en art identifikationsmoral (Pécseli, 1999:163). I socialpædagogikken kommer denne udvikling til udtryk i omfattende holdnings- og følelsesøvelser i det socialfaglige uddannelsessystem, hvor det anses for vigtigt, at de studerende lærer at identificere egne holdninger og følelser i forhold til en række etiske dilemmaer. En sådan terapeut- eller identifikationsmoral kan man – som bl.a. Bauman har anført (Bauman, 1993:2f) – ikke bygge sociale institutioner på.

Den terapeutik, der grundlægges i uddannelsessystemet, sætter sig også igennem i det praktiske sociale arbejde. Marianne Skytte taler i denne forbindelse om 'den privatpraktiserende socialrådgiver'. Med dette begreb antydes det, at socialrådgiveren agerer som privatperson, selv om hun faktisk indgår i institutionelle magtstrukturer og dermed er underlagt retlig regulering.

Udviklingen i det sociale arbejde præges endvidere af, at dominerende politiske diskurser i stigende grad vinder indpas i den konkrete sagsbehandling. Meget tyder således på, at politiske diskurser – ofte kombineret med en "homo economicus etik" – erstatter retskildemateriale i det sociale arbejde. Den faldende interesse for det retlige område fører til en aflæring af socialarbejdernes evne til at tænke og orientere sig juridisk. I stedet er der i praktisk socialt arbejde udviklet en øget lydhørhed over for politiske signaler, som glidende har erstattet centrale dele af juraen.

Et eksempel er aktiveringsområdet, hvor borgerne ifølge aktiveringsloven og forvaltningslovgivningen har en række rettigheder. Det drejer sig bl.a. om meningsfuld aktivering, der – i et kortere eller længere perspektiv – kan føre til selvforsørgelse (aktivlovens § 1), inddragelse i egen sag (retssikkerhedslovens § 4) og så vidt muligt flere aktiveringstilbud (aktivlovens § 16). Imidlertid fratages borgerne næsten systematisk disse rettigheder ud fra en homo economicus inspireret politisk diskurs, der siger 'noget for noget': hvis du vil have penge (kontanthjælp), må du også lave noget. I praktisk socialt arbejde

afdækkes borgerens personlige vision om det gode liv (anerkendelse af etisk autonomi) således kun undtagelsesvis, selv om dette retligt er søgt sikret gennem aktivlovens § 1 og retssikkerhedslovens § 4.

Dette problem er ekstra tydeligt i de tilfælde, hvor kommunen kun har kontrakt med ét enkelt firma, som borgerne skal aktiveres i, hvorved retten til at vælge mellem forskellige aktiveringstilbud (aktivlovens § 16) formindskes. Det kan ikke udelukkes, at borgeren gives visse valgmuligheder indenfor firmaet, men der synes dog i den kommunale sagsbehandling at være en klar indsnævring i den enkelte ret til indflydelse på egen sag.

Vi ser i dette eksempel konsekvenserne af politiske og økonomiske styringsmediers kolonisering, hvor en velklingende politisk diskurs – noget for noget – understøttet af homo economicus fører til tab af etisk pluralisme samt af juridiske og politiske deltagerrättigheder. Selvom sådanne aktiveringsprojekter ofte udnævnes til succeser, da flere er kommet hurtigere ud af passiv forsørgelse, er der tale om social uretfærdighed, da succesen alene vurderes ud fra politisk-økonomiske kriterier. En svækket jura kan ikke mobilisere den nødvendige modmagt til sikring af etisk pluralisme og politisk deltagelse.

Borgeren som etisk person

Spørgsmålet er, hvorledes praktisk socialt arbejde ideelt kan udføres i institutioner, hvor dømmekraften er underlagt politisk og økonomisk magt samt vaner og traditioner. Forst ser en tæt sammenhæng mellem borgeren som etisk og juridisk person. Det er retten, der gør etisk pluralisme mulig (Forst, 2002:80). I eksemplet om aktivering ovenfor søger den retlige regulering netop at værne om borgeren som etisk person, men den manglende anerkendelse af borgeren som juridisk person fører til systemkolonisering af borgeren som etisk person med den konsekvens, at formålet med aktiveringen slår fejl.

Idealet om anerkendelse af borgeren som etisk person bør være udgangspunkt for praktisk socialt arbejde. Begrundelsen

herfor er, at borgerens mulighed for at følge sin egen vision om det gode liv er ønskelig for såvel individet som for samfundet. Etisk pluralisme handler om retten til at knytte sig til identitetsskabende etiske fællesskaber. Netop det forhold, at det gode liv ikke kan anvises af eksperter, men må findes i det praktiske liv af den enkelte, bevirker, at retten til etisk pluralisme eller anerkendelse af borgeren som etisk person er den vigtigste anerkendelsesfære i socialt arbejde.

Der er ikke nogen uoverensstemmelse her i forhold til ledende socialfaglige teoretikere som fx Malcolm Payne. Også Payne fremhæver faren ved en professionsidentitet, der tilsidesætter klienternes syn på problemerne (Payne, 2001: 6). Vi ser her et betydningsfuldt dilemma i det sociale arbejde. På den ene side nødvendigheden af etisk pluralisme som forudsætning for en god prognose i det sociale arbejde. På den anden side risikoen for, at det sociale arbejdes professionsidentitet skal monopolisere borgerens egen vision om det gode liv.

I Socialministeriets rapport om *Bruger- og pårørendeinddragelse på det sociale område* fra 2001 er begge aspekter fremme:

”Det er gruppens grundsyn, at brugerinddragelse handler om at lade brugerens rationalitet komme til orde og påvirke som ’en ligeværdig rationalitet’. Brugeren er eksperten, når det gælder eget liv, og når det gælder oplevelsen af den kommunale service eller mødet med forvaltningen. Brugeren har ikke patent på sandheden, men brugerens vurderinger og oplevelser skal tages seriøst og behandles ligeværdigt med vurderingen fra fx de professionelle.”

(Socialministeriet, 2001 B:10).

Samtidig konstateres det (Socialministeriet, 2001 B:15), at socialarbejdernes forståelse kan komme til at blokere for lydhørheden. Dette hænger sammen med de ovenfor anførte tendenser til centralisering, instrumentalisering og kolonisering, hvor navnlig metodefiksering og politiske og/eller økonomiske managementdiskurser trænger sig på helt uden følsomhed overfor borgernes etiske og juridiske autonomi.

Forskningen viser, at bekymringen for sociale myndighedspersoners responsivitet overfor borgerne er velbegrundet. En række indbyrdes meget forskellige undersøgelser tegner således et ensartet billede – såvel aktuelt som i et tilbageskuende perspektiv – af et socialt system, der har store vanskeligheder ved at anerkende borgerne både som etiske og juridiske personer. Bl.a. Eskelinen og Koch, der henviser til undersøgelser foretaget af Faureholm i 1994 og 1996 og af Berg Sørensen i 1994 og 1995, konkluderer, at borgerens selvbestemmelse sjældent respekteres af de sociale myndigheder. Faureholm kommer frem til, at forvaltningen intervenserer i borgerens liv på en sådan måde, at det gøres til genstand for forvaltningsmæssig planlægning (Eskelinen & Koch, 1997:42), og Berg Sørensens empiriske undersøgelser peger på, at socialrådgiverne i mødet med brugerne af det sociale system er den dominerende og kontrollerende part.

Sammenholder man disse – og mange andre – undersøgelsesresultater med Forsts udvikling af begreberne etisk person og etisk pluralisme, er resultatet nedslående. De viser alle, fra forskellige vinkler, at borgerens etiske autonomi ikke respekteres. Det fører til reducerede muligheder for en socialt hensigtsmæssig identitetsdannelse hos borgerne, til manglende ansvarsfølelse og til forringede deltagelsesmuligheder (Forst, 2002:258ff). Undertrykkelsen af etisk autonomi er udtryk for disrespekt og social uretfærdighed og viser samtidig, at den retlige ramme, der skulle beskytte denne autonomi, ikke fungerer.

Borgeren som juridisk person

Det forekommer rigtigt at genoplive forestillingen om en juridisk person, forstået som en person der indgår i samfundets retsfællesskab. I praktisk socialt arbejde er opgaven at anerkende borgeren som en juridisk person. Denne begrebsdannelse trænger sig på, da lovgivningen ikke er det største problem på det sociale område. Dette er dog ikke ensbetydende med, at borgerne i praksis får deres rettigheder.

Efter lovgivningens tekst er der gode muligheder for, at borgeren kan forfølge sin egen vision om det gode liv. Socialministeriets rapport udtrykker det således:

”Den sociale lovgivning giver gode rammer for brugerinddragelse. Det gælder både som overordnet princip, mht. de forskellige målgrupper og mht. forskellige metoder (brugerbestyrelser, handleplaner osv.) i den udstrækning, sådanne er beskrevne. Der er ikke umiddelbart behov for yderligere lovgivningsmæssige initiativer.”

(Socialministeriet, 2001 B:7).

Som eksempel på retlige tiltag, som helt ensidigt har søgt at værne om borgeren som etisk og juridisk person, kan nævnes den første vejledning til retssikkerhedslovens § 4, hvori det hedder:

- At faglige vurderinger fremlægges og vurderes i samarbejde med borgeren med det formål at få en sammenhæng mellem borgerens livsverden og selvforståelse og den faglige vurdering af de foreliggende oplysninger og handlemuligheder.
- At oplysninger om myndighedernes praksis altid er tilgængelige for borgerne.

ren, og at sagsbehandleren kan give en korrekt begrundelse for den praksis, myndigheden anvender.

- At valg og beslutninger altid træffes i samarbejde med borgeren, herunder at det i forbindelse med faglige vurderinger tydeligt meddeles, at man er villig til at drøfte disse, og at myndigheden også er parat til yderligere overvejelser, hvis det er nødvendigt.
- At grundlaget og begrundelsen for en afgørelse, der ikke imødekommer borgernes ønsker, formidles på en klar og forståelig måde.
- At man ikke ubegrundet fraviger faglige vurderinger for at imødekomme borgernes synspunkter og dermed medvirker til at skabe uklarhed og usikkerhed.

(*Socialmin. Vejl. 44 af 6/3 1998, pkt. 9*).

Formålet med denne vejledning er tydeligvis at sikre borgerens ret til at forfølge sin egen vision om det gode liv gennem aktiv og reel medvirken i sin egen sag.

Lovgivningen virker imidlertid ikke i praksis, og som Honneth gør opmærksom på, er det ikke tilstrækkeligt, at lovteksten er i orden, hvis borgerne i praksis ikke får deres ret. Dette er Socialministeriets arbejdsgruppe tydeligvis også opmærksom på, og efter at have understreget lovtekstens fortjenester, hedder det på side 12 i rapporten: "Problemet består snarere i, at lovgivningens intentioner ikke altid gennemføres i de udførende led. Der er således tale om implementeringsproblemer. Mange af lovgivningens ord er udformet som formålsbestemmelser, som skal have konkret indhold i den konkrete udførelse."

Mange undersøgelser synes at underbygge, at det især er i de udførende led, der er problemer. Bl.a. en norsk undersøgelse af lidt ældre dato (Andenæs, 1994) sætter socialarbejderens retsanvendelse i centrum. Andenæs refererer bl.a. til en undersøgelse fra 1986 foretaget af Molven og Vetvik, som viste store problemer med anvendelsen af forvaltningsretten i det sociale arbejde i Norge. Der var hyppige brud på forvaltningsloven navnlig på 10 områder: Sjældent information om sagsbehandlingstider, sjældent besked om nye oplysninger, videregivelse af oplysninger

uden borgerens samtykke, ikke oplysning om klageadgang, mundtlige oplysninger blev ikke nedskrevet, mundtlige afslag, næsten aldrig begrundelser for afslag, der blev ikke henvist til retsregler, ikke oplysning om formelle rettigheder, ikke oplysning om nyt materiale i ankesager, følgebrev ikke i kopi til borgeren. Andenæs konkluderer nedslående, at selvom der i kølvandet på Molven og Vetviks undersøgelse blev iværksat en omfattende kampagne for at forbedre forholdene, kunne han konstatere de samme tilsidesættelser af forvaltningsloven tre år senere.

Når det gælder det materielle område (altså reglerne om forskellige ydelser), står det ifølge undersøgelsesmateriale knap så slemt til som på det forvaltningsretlige område. Andenæs afslutter dog sin undersøgelse med at skrive:

"Vi kan altså konkludere med at såvel den formelle som den materielle side ved behandlingen av sagerne er svak, og adskillig svakere enn det som kan aksepteres som en minimumstandard."

(*Andenæs, 1994:154*)

Sammenholder vi Andenæs' materielle resultater med SFI-undersøgelsen om forældre til handicappede børn (Bengtsson & Middelboe, 2001), så siger den titel, som forskerne har valgt, en hel del om resultatet. De kaldte undersøgelsen *Der er ikke nogen, der kommer og fortæller, hvad man har krav på*. I rapporten understreges det, at oplevelsen af manglende information er det mest udbredte problem, hvilket underbygges med en række udsagn fra forældrene, bl.a. dette: "For uanset at det er en sorg at få et barn med et handicap, kan alt gøres bedre, bare man bliver informeret om ens rettigheder og muligheder. Megen usikkerhed kan afhjælpes med/via information" (Bengtsson & Middelboe, 2001:115).

Sammenfattende viser undersøgelserne, at der i det praktiske sociale arbejde er betydelige problemer med etisk og retlig anerkendelse med de konsekvenser, der følger heraf. Ud fra det begrebsapparat, der er udviklet i det foregående, synes undersøgelserne at understøtte den tese, at socialarbejdernes dømmekraft er domi-

neret af stærke politiske og økonomiske reguleringsformer, som har fortrængt etiske og retlige hensyn. Det er imidlertid ikke rimeligt at lægge skylden på de enkelte socialarbejdere. Snarere er der tale om systemproblemer i uddannelsessystemet og i den efterfølgende praksislæring.

Social dømmekraft i institutionerne

Alle mennesker udøver dømmekraft i forbindelse med dagligdagens handlinger og beslutninger. Det kan være, når vi rækker ud efter en kop kaffe eller tager stilling til, hvad vi skal have til middag, eller til de store spørgsmål om fx ægteskab og skilsmisse. Vores dømmekraft – der er afhængig af arv og miljø, uddannelse og erfaringer – udtrykker anskuelser, vurderinger og stillingtagen og har rod i kropslighed og sanselighed. Denne dømmekraft ændrer imidlertid karakter, når vi indgår i institutionelle sammenhænge. Bauman beskriver rammende dette fænomen således:

“En person, der med indre overbevisning foragter tyveri, mord og overfald, kan en dag selv med relativ lethed udføre disse handlinger, hvis vedkommende beordres dertil af en myndighed. Adfærd som er utænkelig hos et individ, der handler på egen hånd, udføres uden tøven, når det sker efter ordre.”

(Bauman, 2001,205).

Selv den mest humant indstillede socialarbejder vil – som ansat i en social institution – kunne udøve dømmekraft i strid med de overbevisninger, som bærer den personlige dømmekraft. Det hænger sammen med, at institutionerne påvirker socialarbejderen gennem traditionsbestemte og fagligt bestemte mønstre af fortællinger, normer og rutiner, der overføres fra generation til generation og får bestemte typer af fortolkninger og handlinger til at fremstå som indlysende og naturlige. Sådanne traditionsbestemte og fagligt bestemte mønstre af fortællinger, normer og rutiner sammenfatter vi i begrebet *den institutionelle dømmekraft*. Den udgør en slags faglig-moralsk kode for, hvorledes dømmekraft skal udøves på de mange niveauer og faglige områder i institutio-

nen. Den institutionelle dømmekraft sætter således rammen for, hvorledes der skal udøves dømmekraft i det konkrete møde mellem socialarbejder og borger. Den dømmekraft, der sætter sig igennem i dette møde, betegner vi *den sociale dømmekraft*. Denne består af elementer af den personlige dømmekraft, væsentligt disciplineret af den institutionelle dømmekraft.

Social dømmekraft vedrører spørgsmålet om, hvordan en socialarbejder tænker og handler i mødet med borgeren. Man kan tale om, at det sociale arbejde er spændt ud mellem omsorg og kontrol, eller mellem kærlighed og magt, hvor forskellige livserfaringer og vidensformer må afvejes i forhold til hinanden. Det er den sociale dømmekraft, der foretager denne afvejning, hvor fantasien – eller narrativiteten – spiller en betydelig rolle. Dømmekraften foretager en faglig og personlig gendigtning af dét, borgeren fortæller, og tilfører på denne måde det sociale arbejde et dynamisk og fremadrettet perspektiv.

Et *ideal* om en social dømmekraft, som vi udvikler i denne artikel, er noget andet end den sociale dømmekraft der udfolder sig i dag. Det er en normativ model, som har til hensigt at påvirke den konkret

eksisterende institutionelle- og sociale dømmekraft. Et ideal om at følge bestemte procedurer eller metoder er ikke tilstrækkeligt til at ophæve illegitime strukturer og påvirkninger i det sociale arbejde. Der er udviklet en social dømmekraft, som i højere grad støtter sig til politiske diskurser og økonomisk regulering. Den enkelte socialarbejder kan ikke selv blot vælge at være etisk og give borgerne deres rettigheder. Han eller hun er gennem uddannelse og praksiserfaring socialiseret ind i en verden af meninger og holdninger, med andre ord ind i den institutionelle dømmekraft, som den pågældende ikke selv er herre over. Det betyder, at det opleves naturligt og selvfølgelig at kræve 'noget for noget' af borgeren, der søger om kontanthjælp, selvom det ofte er i strid med både etiske hensyn og socialretten.

I de sociale institutioner føres der anerkendelseskampe om, hvilke interesser, der skal indgå i den *institutionelle dømmekraft*, der som en slags generaliseret anden er rammen for dømmekraftudøvelse på forskellige niveauer og for de mange fagligheder. Den institutionelle dømmekraft udgør en strukturel og bevidstheds-kontrollerende magt, som socialarbejderen dels er underlagt, dels kæmper for at påvirke. Denne anerkendelseskamp drejer sig om institutionelle tænkemåder og praktikker, om prioriteringen af værdier og instrumentelle hensyn, og om hvilken rationalitet og hvilke metoder der skal dominere socialt arbejdes praksis. Anerkendelse af borgerens etiske og retlige autonomi er normalt ikke højt prioriteret i den institutionelle dømmekraft, der i dag sætter dagsordenen.

Socialarbejderen indgår således i to forskellige typer af anerkendelseskampe. Den første angår anerkendelse i mødet mellem socialarbejder og borger, den anden angår anerkendelseskampe om indholdet i den institutionelle dømmekraft. Den kritiske normative teori for det sociale arbejde bygger på dette *dobbeltperspektiv*, hvor anerkendelsestanken altså spiller en helt central rolle. Da den institutionelle dømmekraft sætter dagsordenen for den sociale dømmekraft – hvor socialarbejderen sidder overfor borgeren – kan et ideal om en soci-

al dømmekraft ikke realistisk påvirke praksis, hvis ikke den institutionelle dømmekraft anerkender idealet.

Den nødvendige kærlighedskamp

Retter vi blikket mod det andet aspekt af dobbeltperspektivet – den sociale dømmekraft – indeholder idealmodellen to typer af kampe. Dels en kærlighedskamp, dels en anerkendelseskamp. Kærlighedskampen er en kamp om et minimalt *fællesskab* mellem socialarbejder og borger som fundament for det sociale arbejde. Her er tale om et nyt element som ikke findes hos Habermas, Honneth eller Forst men som efter vor opfattelse er nødvendigt. Vi betragter kærlighedskampen som en institutionel modmagt som er en forudsætning for, at borgeren kan komme til orde i sin egen sag og formulere sin egen vision om det gode liv. Anerkendelseskampen retter sig ikke mod et minimalt fællesskab, men forudsætter dette. Den angår anerkendelse i det konkrete sociale arbejde af borgeren som etisk og retlig person.

En kærlighedskamp udtrykker anerkendelse mellem frie men forskellige mennesker. Socialarbejderen 'kæmper' her for et fællesskab sammen med borgeren, som kan udgøre et alment grundlag for det sociale arbejde. I denne kærlighedskamp trækker socialarbejderen på de erfaringer, som han eller hun har fra de følelsesmæssige relationer mellem forældre og børn og mellem venner, dog uden at borgeren skal være ven med socialarbejderen, da der er tale om en professionel relation. Socialarbejderen må alene forestille sig, at det kunne være en ven eller et familiemedlem, der havde sociale problemer.

Kærlighed og kamp opfattes sædvanligvis som modsætninger. Pointen er imidlertid, som talrige undersøgelser viser, at fællesskabet mellem borger og institution ikke fungerer i dag. Der må derfor en kamp til at etablere et socialt og professionelt fællesskab mellem socialarbejder og borger, som kan være platform for det sociale arbejde. Socialarbejderen må kæmpe for at finde tonen i samværet med borgeren, hvilket kræver nærvær, personlighed

og autentisk lytten. Herved frisættes borgeren som etisk person og kan via forvaltningsretlige procedureregler og socialt medborgerskab forfølge sin egen vision om det gode liv. Slår kærlighedskampen fejl, er prognosen for det sociale arbejde dårlig. Det vil betyde, at borgeren fratages sine muligheder for at forfølge sin egen vision om det gode liv.

Den institutionelle dømmekraft indeholder kategorier, der fungerer som en skjult dagsorden i samtalen med borgeren. Kærlighedskampen er rettet mod at synliggøre denne dagsorden, således at den ikke som en usynlig hånd styrer samtalen. Hensigten er at lade borgeren komme til orde, så vidt muligt fri af socialarbejderens skjulte dagsorden.

Den ideelle sociale dømmekraft kan herefter indeles i fire punkter, som alle må være tilstede som en del af en praktisk professionsfornuft – eller som en del af socialarbejderens professionelle beredskab for at modvirke social eksklusion (disrespekt) og for, at man kan tale om social retfærdighed:

- a) Socialarbejderen bør møde borgeren som samfundsborger, dvs. ikke entydigt som fagperson. Første del af kærlighedskampen er en kamp om at tale sammen, eller med andre ord om at finde tonen i samtalen og skabe et oplyst rum, hvor borgeren og socialarbejderen anerkender hinanden som ligeværdige samtalepartner. Det fordrer, at socialarbejderen trækker på sin personlighed, dog uden at blive privat. Der er tale om det første skridt i kærlighedskampen, der sigter på at etablere et socialt fællesskab med borgeren som platform for dennes udfoldelse af etisk autonomi.
- b) Socialarbejderen bør stille sine faglige våben til rådighed for borgeren. Her er tale om både en fortsat kærlighedskamp for et socialt fællesskab og en anerkendelseskamp for borgeren som juridisk og politisk person. Det sker ved, at socialarbejderen konkret taler med borgeren om institutionens praksis og om hans eller hendes rettigheder og pligter. Respekt for borgeren som juridisk person indebærer, at denne sikres en løben-

de indsigt og medindflydelse på sagens gang. Det forudsætter kendskab til formelle procedurer (sagsbehandlingsregler) og kendskab til indholdet af de sociale ydelser, der kan komme på tale, og til de pligter, som borgeren skal indfri. Borgeren skal opleve sig selv som en del af et retligt fællesskab, hvor han eller hun i samarbejde med socialarbejderen har reel mulighed for at være medforfatter til lovgivningens praktiske udmøntning. I dette forløb må socialarbejderen også fremlægge sine relevante socialfaglige indsigter og sin viden om økonomiske forhold, politiske strategier, vaner og traditioner til drøftelse med borgeren. Formålet med denne del af kommunikationen er at 'ophæve' socialarbejderens skjulte dagsorden eller socialarbejderens kategorier.

- c) Socialarbejderen indestår på institutionens vegne for, at det materiale, der indgår i sagen, dels er tilstrækkeligt og dels er korrekt. Det kan i den forbindelse være nødvendigt at forholde sig kritisk til borgerens oplysninger, dog uden at rammen om det sociale arbejde – fællesskabet – sættes over styr.

d) Socialarbejderen må aldrig gå på kompromis med sin faglighed. Der bør altid handles således, at socialarbejderen fagligt kan stå inde for sine handlinger overfor et anerkendt socialfagligt fællesskab. Socialarbejderen har et medansvar for institutionens praksis. Det betyder, at han eller hun gennem anerkendelseskampe på sit arbejde må søge indflydelse på institutionens ansigt indtil og udadtil, dog uden at handle i strid med en almindeligt accepteret praksis. Socialarbejderen bør deltage aktivt i de institutionelle anerkendelseskampe om den institutionelle dømmekraft, dvs. om hvilke styringsmedier, normer og interesser der skal have indflydelse på det praktiske sociale arbejde, og om hvordan prioriteringen mellem dem skal være.

Den sociale dømmekraft kan siges at være en vanskelig balance mellem nærhed og distance, mellem at etablere et oplyst rum, sikre borgeren sine rettigheder og kontrollere, om borgeren opfylder sine pligter. Spørgsmålet er, om der går en grænse for anerkendelse af borgeren, og i givet fald hvor. Juridisk må svaret være, at lovgivningen som et minimum skal overholdes (punkt B ovenfor). Vanskeligere bliver det, når det er den etiske anerkendelse af borgeren, der tales om. Skal borgerens egen vision om det gode liv altid og i alle situationer anerkendes? Hvis ikke, hvordan kan det anerkendende element i det sociale arbejde så stadig prioriteres?

Grænser for anerkendelse

Hovedreglen må være, at borgerens etiske autonomi anerkendes og danner udgangspunkt for det sociale arbejde. Det er i vores optik forudsætningen for menneskelig opblomstring. I nogle tilfælde har socialarbejderen imidlertid pligt til at gå imod borgerens egen vision om det gode liv, fx når den er umoralsk, i konflikt med loven eller til skade for borgeren selv. I de tilfælde, hvor socialarbejderen skønner, at en virkeliggørelse af borgerens vision vil føre til skade og lidelse, ville det være disre-

spekt, at understøtte denne vision. Det vil være et tegn på, at socialarbejderen havde opgivet kærlighedskampen for et minimalt socialt fællesskab med borgeren. Ligesom gode forældre sætter grænser for deres børn, så de undgår at komme galt af sted, har socialarbejderen pligt til at sætte grænser for borgerne, når han eller hun vurderer, at det vil føre til yderligere nederlag og identitetstab at føje dem.

Det forhold, at socialarbejderen undertiden har pligt til at gå imod borgernes visioner, eller må lede efter noget at gribe fat i, legitimerer under ingen omstændigheder socialarbejderstrategier, der systematisk sigter på at skyde borgernes visioner ned. At borgerne undertiden har urealistiske forestillinger eller har svært ved at formulere, hvad de gerne vil, retfærdiggør heller ikke interventioner hen over hovedet på dem. Den idealmode, som vi har udviklet, understreger hvor alvorlige konsekvenser det kan få for borgerne, når disse oplever, at de mødes med disrespekt. En beslutning om at tilsidesætte borgerens vision om det gode liv må derfor træffes på et tungtvejende grundlag og aldrig uden indgående kendskab til borgeren og til det liv, han eller hun lever. Frem for at skyde urealistiske drømme i sæk, drejer kærlighedskampen sig om, at socialarbejderen gør en kraftanstrengelse for at komme borgeren i møde og for at opdage eventuelt skjulte ressourcer. Og når borgeren ikke vil vide af noget af det, socialarbejderen har at tilbyde, må socialarbejderen (som gode forældre) være ved siden af, hvis vedkommende på et senere tidspunkt bliver motiveret.

Hensynet til borgeren selv er naturligvis ikke den eneste grund til at tilsidesætte borgerens egen vision om det gode liv. Anerkendelse af borgerens ret til etisk autonomi kan være i modstrid med både loven og det fælles bedste, og som medansvarlig for institutionens praksis kan sagsbehandlaren fx ikke understøtte borgerens identitet som kriminel. Socialarbejderen har pligt til at fortolke loven til borgerens fordel, men han eller hun kan hverken sætte sig ud over loven eller universelle moralnormer, der foreskriver, at de rettigheder, man holder for sig selv, også må

gælde for alle andre. Vold, racisme og terror er med andre ord ikke anerkendelsesværdigt.

Sammenfatning

I de indledende analyser viste vi, hvorledes der i nyeste tid er sket en kolonisering af etik og ret, hvilket fører til en institutionel og en social dømmekraft, som grundlæggende svækker socialt arbejde, der søger at understøtte menneskelig opblomstring. Som modmagt mod denne kolonisering opstiller vi et ideal, der søger at generobre et socialt rum for etisk og retlig autonomi i det institutionelle sociale arbejde. I den forbindelse supplerer vi vores teorigrundlag med forestillingen om en kærlighedskamp, hvor der kæmpes for at finde tonen i samtalen og for at skabe et oplyst rum, som et vigtigt supplement til idealet om anerkendelse af borgeren som etisk og retlig person.

Den praktiske værdi af en kritisk normativ teori for socialt arbejde, således som den mere konkret er udformet i denne del, står og falder med, at de opstillede idealer anerkendes af forskningsmiljøer, af de sociale uddannelsessystemer og af socialarbejdere i praksis. I en tid, hvor markeds-mæssige teoridannelser og metoder er stærkt dominerende, er det ingen selvfølge, at en fordring om etisk autonomi som førsteprincip i socialt arbejde vil vinde gehør. Hensigten er imidlertid klar. Den går ud på at begynde en social virkningshistorisk proces, der har til formål at påvirke den institutionelle dømmekraft i retning af de opstillede idealer og derved øge muligheden for, at socialt arbejde reelt kan understøtte menneskelig opblomstring.

Artiklen bygger på et arbejdspapir med titlen Udkast til en kritisk normativ teori for socialt arbejde (nr.10/2002), som kan downloades på www.ssc.ruc.dk/working-papers/

LITTERATUR:

- Andenæs, K. (1994): *Sosionomers rettsanvendelse i sosialrett og retts sosiologi*, Institutt for retts sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Arendt, H. (1995): *Eichmann i Jerusalem. En beretning om det ondes banalitet*. Pax. Oslo.
- Aristoteles (1985): *Nicomachean Ethics*. Translated by Terence Irwin. Hackett Publishing Company. Indianapolis/Cambridge.
- Bauman, Z. (1993): *Postmodern Ethics*. Cambridge. Polity Press.
- Bauman, Z. (2001, 2. udgave): *Modernitet og Holocaust*. Hans Reitzels Forlag.
- Bengtsson, S. & Middelboe, N. (2001): *Der er ikke nogen der kommer og fortæller hvad man har krav på – forældre til børn med handicap møder det sociale system*. Socialforskningsinstituttet.
- Bukdahl, Jørgen K. (1996): *Introduktion til Hegel*. Philosophia.
- Christensen, S. (1996): *Den utvungne moral – om postmoderne etik hos Gilles Lipovetsky og Zygmunt Bauman*. I Kultur & pædagogik. Redigeret af B. Pécseli. Socialpædagogisk Bibliotek.
- Cohen, J. L. & Arato, A. (1994): *Civil Society and Political Theory*. The MIT Press. Cambridge Massachusetts and London.
- Copleston, S. J. Frederick (1985): *A History of Philosophy*. Volume I. An Image Book. Doubleday. New York and London.
- Den Sociale Ankestyrelse (2001): *Praksisundersøgelser*.
- Dübeck, I. (1997): *Personers rettigheder. Om individets fysiske og psykiske integritet, selvbestemmelsesret og identitet*. Jurist- og Økonomforbundets forlag.
- Egelund, T. & Hillgaard, L. (1997): *Socialrådgivning og social behandling*. Socialpædagogisk Bibliotek.
- Eriksen, E. O. & Weigård, J. (1999): *Kommunikativ handling og deliberativt demokrati. Jürgen Habermas' teori om politikk og samfunn*. Fagbokforlaget.
- Eskelinen, L. & Koch, A. (1997): *Samspelet mellem den enkelte borger og socialforvaltningen*. AKF.
- Etzioni, A. (1994): *The Spirit of Community. The Reinvention of American Society*. A Touchstone Book.
- Forst, R. (2002): *Contexts of Justice. Political Philosophy beyond Liberalism and Communitarianism*. University of California Press.
- Foucault, M. (1991): *Gouvernementality. The Foucault Effect*. University of Chicago Press.
- Fukuyama, F. (1993): *Historiens Afslutning og det sidste menneske*. København 1993.
- Greve, C. (red.) (2001): *Offentlig ledelse og styring i bevægelse*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Habermas, J. (1981): *Theorie des kommunikativen Handlens I*. Frankfurt a. M. Band I.
- Habermas, J. (1998): *Between Facts and norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Hartnack, Justus (1979): *Fra Kant til Hegel. En nyfortolkning*. Berlingske Leksikon-Bibliotek.
- Honneth, A. (1996): *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Høilund, P. (1995): *Retsanvendelsens etik. Om dømmekraft*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Høilund, P. (2000): *Socialrettsfilosofi. Retlære for socialt arbejde*. Socialpædagogisk Bibliotek.
- Juul, S. (1996): *Sårbarhedsskabende træk i det moderne samfund*. Socialforskningsinstituttet.
- Juul, S. (2002): *Modernitet, velfærd og solidaritet – en undersøgelse af danskernes moralske forpligtelser*. Hans Reitzels Forlag.
- Juul Christensen, C. (1997): *Gensidig integration. Ansatser til en teoretisk tilgang til differentieret social integration*. I Sammenbrud eller sammenhold. Nogle udviklingstendenser for velfærdssamfundet. Redigeret af T. J. Helgand m.fl. Akademisk Forlag.
- MacIntyre, A. (1985): *After Virtue. A Study in Moral Theory*. South Bend. University of Notre Dame Press. Indiana.
- Payne, M. (2001): *Det sociale arbejdes identiteter under forandring*. I Uden for nummer, nr. 3.
- Ricoeur, P. (1994): *Oneself as Another*. The University of Chicago Press.
- Ricoeur, P. (1988): *Time and Narrative*. Volume 3. The University of Chicago Press.
- Socialministeriet (2001 A): *Arbejdsevne metode. Metode til beskrivelse, udvikling og vurdering af arbejdsevne*.
- Socialministeriet (november 2000 – juni 2001 B): *Bruger- og pårørendeinddragelse på det sociale område*. Rapport fra intern projektgruppe.
- Wind, H. C. (1998): *Anerkendelse. Et tema i Hegels moderne filosofi*. Aarhus Universitetsforlag.